

LEBRIS

We know
books

OVIDIU PECICAN

ISTORIA ROMÂNILOR

DE LA ORIGINI ȘI
PÂNĂ ASTĂZI

Sinteză

Volumul 1

CUANTIC

București

2023

CUPRINS

În loc de cuvânt-înainte (de Petru Poantă)	XVII
Prefață	XXIII
Indo-europenii și tracii la Dunărea Inferioară și în Carpați	1
Dacii (Epoca Fierului)	2
Regatul dac al lui Burebista	4
Apoteoza și dispariția statului dac	5
Moștenirea dacă	9
Dacia romană	10
Romanizarea politică în imperiu	13
Insulele romanității în răsăritul Europei	16
„Vlahiile”, ca expresie a etnicității	19
„Romaniile” și modelul ierarhic	20
Silva Gothorum	22
Latinofonii, supuși hunilor	27
Avarii	29
Slavii	32
Romanizarea etnică	34
Ocupația de... vlah	39
„Ciubăr Vodă”	42

Vlahiile	45
Familie, obște, comunitate etnică.....	47
Bulgarii, la nordul Dunării.....	49
Bulgaria de dincolo de Dunăre.....	55
Ungurii și cucerirea Panoniei	57
Nuclee devoționale pe teritoriul țărilor române (sec. al IX-lea – al XIV-lea).....	60
Societatea migratorilor (sec. al IX-lea – al XIII-lea)	63
Societatea sedentară între sec. al IX-lea și al XIII-lea.....	66
Cucerirea și începutul organizării Transilvaniei de către maghiari.....	68
Vlahi și nomazi (sec. X – sec. al XIV-lea).....	70
Vlahii din Munții Pindului: tentative de eliberare de sub bizantini (980-1066)	72
Varegii la Dunăre și în Carpați.....	75
Organizarea ecleziastică a vlahilor în Balcani (sec. al XI-lea – al XIV-lea).....	77
Revolta vlahilor din Thessalia (1066)	79
Bohemond și vlahii	82
Cultura scrisă a romanității balcanice (sec. al XI-lea – al XII-lea)	83
Identitate vlahă și denigrare.....	85
Vlahiile sud-dunărene în Evul Mediu (sec. al XII-lea – al XIII-lea).....	87
Nașterea prelungită a unui popor.....	91
Brodnicii, bolohovenii și berladnicii.....	94
Modelul vlaho-bulgar la nordul Dunării	96
Organizarea voievodală a Transilvaniei sub maghiari	99
Țaratul vlah și bulgar al Asăneștilor.....	102
Organizarea ecleziastică inițială a românilor	107
Limba română în biserică și primele traduceri românești	111
Cultură și ideologie la români în sec. al XIII-lea.....	115

Țara Severinului și Țara Bârsei în prima parte a sec. al XIII-lea	119
Sinteze etnice și forme politice	121
Definirea politică a identității românești.....	125
Vlahia Mare din Pind (1204–1259)	127
La sud de Carpați, în prima parte a sec. al XIII-lea.....	128
„Popoarele numite vlahi” (1234)	131
Românii din Regatul Maghiar până la invazia tătaro-mongolă	133
Societatea sud-carpatină la 1247	137
Nobili români din Parțiu și Banat (sec. al XII-lea – al XIV-lea).....	139
Imaginea vlahilor în Occident.....	142
Sătenii: nu în primul rând... țărani	146
Autonomii românești sub maghiari: codri, țări, câmpulunguri și muntenii.....	149
Țara Făgărașului, centru de urgență statală al românilor	157
Întemeierea Țării Românești: Litovoi (cca 1272–1279); cumantul Thocomerius (1290-1317)..	159
Basarab I (1317–1352) și bătălia de la o posadă (1330).....	163
Legendele bănățene despre Sfântul Sava (sec. al XIII-lea – al XIV-lea).....	166
Prezențe românești și maghiare în Moldova prestatală ..	168
Românii din Halici în Evul Mediu (sec. al XIII-lea – al XVI-lea).....	172
Stăpânii în Evul Mediu de la Dunăre și Carpați.....	175
Afirmarea culturală a Țării Severinului	177
Politica Valahiei în timpul urmașilor lui Basarab Întemeietorul	179
Vlahii din Serbia (sec. al IX-lea – al XIV-lea)	183
Dragoș Vodă și Moldova.....	185

Răzvrătirea lui Bogdan de Cuhea și inceputurile statale ale Moldovei	187
Întemeierea mitropoliilor ortodoxe ale Valahiei și Moldovei și organizarea ierarhică autonomă a Maramureșului	192
Arhitectura ecleziastică românească între Occident și Bizanț (sec. al XIV-lea – al XV-lea).....	194
Hagiografie și politică în Banat (sec. al XIV-lea)	196
Primele sinteze istoriografice ortodoxe medievale românești: în vestul actualei României	198
Conștiința identitară colectivă românească – o reprezentare (sec. al XIV-lea)	200
Mircea cel Bătrân (1386-1418)	203
Alexandru cel Bun (1400-1432)	209
Organizarea statului	211
Războaiele dinastice din Valahia (1418-1456) și Moldova (1432-1457)	213
Caracterul statului medieval la români	216
Structura socială în Valahia și Moldova	218
Orașele în Valahia medievală	220
Curtea doamnei în Moldova (sec. al XIV-lea – al XVIII-lea)	222
O moștenire de la vechii slavi: Snohacestvo.....	228
Furtul fetelor	229
Ciurica și cumetria femeilor sau libertățile private ale femeilor în Țara Românească.....	231
Vremea lui Iancu de Hunedoara.....	233
Țara Făgărașului în sec. al XV-lea.....	238
Scrisul în limba română: primele mărturii	240
Vlahii din Balcani în sec. al XV-lea.....	242
României din Margina (Crajină)	244
Maghiarii din Moldova: husiții.....	245
Matia Corvin.....	248

Vlad Țepeș, Draculea (1448-1476)	250
Epoca lui Ștefan cel Mare în Moldova (1457-1504)	255
Moralitate, concubinaj și adulter în mediile voievodale românești	263
... și în societatea românească medievală	268
Bănățeni la studii universitare (sec. al XV-lea)	269
Cultura română laică în sec. al XV-lea	271
Evreii în Transilvania (în Evul Mediu).....	274
Instaurarea dominației otomane în Valahia, Transilvania și Moldova.....	277
Țara Românească între 1476 și 1529	279
Moldova postștefaniană	281
Echilibru politic și tiranicid în viziunea marii boierimi moldovene	284
Formarea principatului autonom Transilvania	287
Istoriografia Moldovei la începutul sec. al XVI-lea.....	289
Miturile eroilor tutelari.....	291
Identitate confesională, nu etnie	29
Biserica românilor din Transilvania (sec. al XVI-lea).....	298
Țara Românească în sec. al XVI-lea.....	301
Colonialism occidental și oriental în țările române	303
Vremea protectoratului polonez asupra Moldovei	304
Păstorii români în Polonia (sec. al XVI-lea)	307
Evoluții economico-sociale în sec. al XVI-lea la sud și est de Carpați.....	308
Servitutea	311
Locuirea la români în sec. al XVI-lea	314
Căsătoria la români, în viziunea călătorilor străini (sec. al XVI-lea – al XVII-lea).....	316
Imoralitate și spaimă de înstrăinare: dușegubina și cunița	319
Femeia, în viața publică.....	322

Femeile, în mediile politice	323
Răzeșia feminină în Moldova.....	328
Prădalica în Țara Românească	331
Renașterea sud-estică în cultura scrisă a românilor și inovări în mentalitatea religioasă (sec. al XVI-lea)	332
Boierimea (sec. al XIV-lea – al XVI-lea)	335
Mihai Viteazul și războiul habsburgo-otoman (1593-1601)	337
Nevoia de stabilitate socială și pace.....	340
Miturile întemeierii statale	342
Iubirea instituționalizată și substitutele ei	348
Femeile în Moldova și în Țara Românească (sec. al XVII-lea)	349
Reglementarea concubinajului la români (sec. al XVII-lea)	352
Capcane ale identității moderne românești.....	354
Modernizarea socială a vlahilor din sudul Dunării (sec. al XVII-lea – al XVIII-lea)	356
Noua boierime (sec. al XVIII-lea).....	358
Principatul transilvan în sec. al XVII-lea și problema românească.....	360
Biserica și românii ardeleni, în prima parte a sec. al XVII-lea	364
Formarea elitelor cărturărești românești (sec. al XVI-lea – XVII-lea)	367
Goralii în sec. al XVII-lea	368
Domniile lui Vasile Lupu și Matei Basarab	370
Dezbateri și dispute interconfesionale în spațiul românesc (sec. al XVII-lea).....	374
Ortodoxie și interes pentru origini și limbă în cultura savantă.....	376
Marea degringoladă din Moldova: 1650-1661	377
Răscoalele slujitorilor: o revoluție burgheză ratată	378

Biserica românească din Ardeal în a doua parte a sec. al XVII-lea.....	380
Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a sec. al XVII-lea.....	384
Index	388

Indo-europenii și tracii la Dunărea Inferioară și în Carpați

Nevoia de a înțelege apariția românilor ca etnie și a statului modern România în teritoriul de la Dunărea de Jos și Carpați – astăzi, marginea răsăriteană a Uniunii Europene – obligă la evocarea unui trecut îndepărtat, a ultimelor milenii dinaintea erei noastre, când teritoriul menționat era locuit de o serie de triburi și uniuni de triburi de descendență indo-europeană. Venind purtați de carele lor greoaie, înarmați cu arme superioare, datorită cunoașterii tehnologiei bronzului, indo-europenii au fost o populație nomadă, crescătoare de vite, cu un panteon dominat de figura unei zeități masculine reprezentând Cerul Tată și cu o legătură familială întemeiată pe rudenia între bărbați. Urmele lor se văd încă ici și colo pe amplul teritoriu pe care l-au străbătut, căci obișnuiau să ridice movile deasupra mormintelor, în care presărau ocră – imitând culoarea sângelui – peste cel decedat, socotindu-l semn al vieții. Ei au ajuns pe teritoriul actualei României în perioada sfârșitului de mileniu al III-lea – începutului mileniului al II-lea, provocând, în cele din urmă, dispariția prosperității civilizației neolitice de pe aceste meleaguri.

Amestecul indo-europenilor cu sedentarii a dus la formarea unei populații pretracice. Între mileniiile al II-lea și I apăsă populația tracică propriu-zisă, ca urmare a contactului dintre triburile din vestul actualei României, din Banat, și cele din podișul vestic, numit astăzi Transilvania. Era de-acum epoca trecerii de la vârsta bronzului la prima vârstă a fierului

(Halstatt), când triburile au început să dobândească particularități zonale, diferențiindu-se între ele. Grupul de populații trace care locuia la sud de Munții Balcani – tracii meridionali – îi includea pe odriși, brianți, corali, crestoni, crobizi, moesi, tribali și besi, în timp ce grupul tracilor nordici era alcătuit din geți (de ambele părți ale Dunării Inferioare), daci (în zona dintre Carpați), costoboci (în nordul Transilvaniei), tyrageți (la gurile Nistrului) și carpizi (în centrul și nordul Moldovei). Toate aceste nume, transmise prin intermediul istoricilor și geografilor greci din Antichitate, arată că în cadrul populației trace se formaseră deja identități tribale diverse. Aceasta înseamnă că membrii fiecăreia dintre grupările tribale aveau conștiința apartenenței la aceasta, grupându-se în jurul tradițiilor și credințelor specifice ale acesteia și încercând să îi întărească poziția și prestigiul în raport cu celelalte – fie prin alianțe, fie prin competiție războinică.

Printre populațiile trace despre care există vești relativ timpurii se numără geții nord-dunăreni. Ei s-au împotrivit expediției persane a regelui Darius, care – după cum spune Herodot – i-a supus pe dată, în pofida vitejiei lor.

Toți tracii vorbeau aceeași limbă, însă cu diferențe dialectale între diversele triburi și familii de triburi. Așezările lor erau, în marea lor majoritate, rurale, fiind vorba despre o locuire sedentară, cu practicarea agriculturii și a creșterii animalelor. Credințele lor includeau zeități ale cerului și altele, legate de o activitate subpământeană.

Dacii (Epoca Fierului)

Geograful grec Strabon spune că dacii, care aveau „aceeași limbă cu geții”, locuiau în zona muntoasă (pe râul Mureș), până în partea superioară a Dunării, iar geții stăpâneau partea de șes și cea inferioară a Dunării, până la

Marea Neagră. La rândul lui, istoricul roman Dio Cassius scrie că regele get Burebista a zdrobit triburile celtice din zonă – pe boii conduși de regele Critasir –, dar, în alt loc, atribuie victoria aceasta dacilor, ceea ce i-a determinat adeseori pe istorici să creadă că numele de „geți” și „daci” sunt folosite pentru a denumi unul și același popor. De fapt însă, cum în respectivul moment geții lui Burebista erau în plină expansiune războinică, se poate crede și că aliații daci ai triburilor getice au luptat cu celții, în beneficiul mării uniuni de triburi conduse de regele Burebista. Cât de multe asemănări și deosebiri existau între ele este însă greu de spus, mai cu seamă că, după Burebista, refacerea unității politice a teritoriului nu a mai fost posibilă în aceeași măsură, nici măcar atunci când pericolul roman a cerut-o.

Odată cu apariția în istorie a diferențelor tribale tracice, teritoriul locuit de daci și de geți a fost numit de autorii antici greci și latini Dacia, datorită prestigiului sau vizibilității mai mari a dacilor în raport cu alte grupări tribale, vorbitoare de alte limbi și având o altă origine. Niciodată dacii și geții nu au fost singurii locuitori ai spațiului așa-numitei Dacii, alături de ei ocupând anumite arealuri triburi celtice (în nord-vest) sau scitice (agatârșii, care, în timp, au adoptat obiceiuri dacice, în podișul transilvan, alte triburi scitice în sudul și estul Carpaților). De asemenea, rămâne de înțeles de ce denumirea reședinței regale din Munții Orăștie, faimoasă prin sanctuarele sale – și nu numai –, s-a numit Sarmizegetusa, combinând în acest toponim, în mod neechivoc, numele sarmaților cu cel al geților. Se socotește, în general, că Dacia a cuprins teritoriul dintre râul Tisa (la vest), râul Nistru și Marea Neagră (la est), Dunăre (la sud) și Carpații Păduroși (nord), în unele zone depășind chiar și aceste hotare (spre est peste Nistru, spre Bug, iar spre vest, până la Dunărea mijlocie).

Regatul dac al lui Burebista

Regatul dac a ajuns la cea mai mare întindere în timpul regelui Burebista (82-44 î.H.), cuprinzând spre est teritoriul dintre țărmul vestic al Mării Negre și râul Bug (în Ucraina), Cadrilaterul boemian, parcursul Dunărea și Morava – spre vest, Carpații Păduroși – spre nord, iar Muntele Haemus (lanțul Balcanilor) – spre sud. Capitala regatului era orașul Argedava. Nu știm despre Burebista nici cum arăta, nici detalii despre viața lui sau a anturajului său. Geții nu foloseau scrierea, netransmițând faptele memorabile legate de viața lor. Ceea ce s-a transmis provine din surse sumare, romane și grecești.

Nu se știe cum a ajuns Burebista în fruntea unei puternice uniuni tribale, aducând la ascultare ulterior – prin tratative, prin înrudiri matrimoniale ori pe cale armată – și alte grupări de triburi din Dacia. Unificarea era finalizată pe la 60-59 î.H., când Burebista, acum un stăpânitor puternic, își începea campaniile împotriva celților (boii, tauriscii și anarții). În urma victoriei dacilor, teritoriul dominat de Burebista s-a întins către vest până la Morava și Dunărea mijlocie. Ca urmare, celții au migrat către vest, puterea dacică rămânând neconcurată în zonă.

Un alt pericol era însă acum avansul roman în Peninsula Balcanică, unde coloniile grecești fuseseră cucerite de generalul roman Lucullus încă din 73-72 î.H. Inițial, geții s-au aliat cu bastarnii și, împreună cu grecii din partea locului, răsculați acum împotriva guvernatorului roman, au înlăturat dominația italică. Ulterior însă, Burebista a răsturnat raportul de putere, cucerind pe seama formațiunii sale politice respectivele cetăți. Autoritatea lui a ajuns astfel până la Bug și Tyras, în răsărit, și a coborât, de-a lungul litoralului pontic, până în Munții Haemus (Balcani).

Intervenind diplomatic în conflictul dintre Caesar și Pompei, Burebista s-a declarat – în primăvara anului 48 î.H. – de

partea ultimului, obținând recunoașterea hotarelor stăpânirii sale. Faptul i-a atras inamicia lui Caesar, potențată și de îngrijorarea reală a romanilor față de puterea regelui geților și al dacilor, care ajunsese atât de mare, încât împăratul roman a plănuit o expediție împotriva lui. Asasinarea lui Caesar în senat aproape că a coincis însă cu asasinarea lui Burebista însuși. Numai planul confruntării dintre cele două puteri nu a dispărut.

În anii '80 ai secolului trecut, propaganda dictatorului comunist Nicolae Ceaușescu a văzut în statul marelui rege dac un predecesor direct al statalității românești contemporane, făcând din România, în mod ridicol și neîntemeiat, cel mai vechi stat din Europa.

Apoteoza și dispariția statului dac

Ca urmare a dispariției enigmaticului rege get, fostul lui regat s-a împărțit în patru și apoi în cinci regate gete și dacice mai mici, fiecare dintre ele corespunzând, probabil, câte unei uniuni de triburi mai puternice și mai închegate, care asimilase – sau era pe cale să o facă – triburile mai mici și mai puțin diferențiate.

În Transilvania, centrul de putere zonal a fost condus de Deceneu. Se crede că lanțul de fortificații din această regiune, situat în Munții Orăștiei, fusese ridicat încă de Burebista, dar el a adăpostit, în etapa următoare, epopeea ultimului rege dac, Decebal, prins într-o tragică înclăștare cu romanii.

Abia Decebal (87-106 d.H.) – numit, până să ajungă la conducerea statului său, Diurpaneus – a reușit să reasambleze parțial teritoriile daco-getice într-un singur regat, mult mai mic totuși decât cel al lui Burebista. Statul lui a cuprins Transilvania, Banatul, Oltenia și Moldova central-sudică.

Deși mai restrâns decât cel stăpânit de înaintașul său, statul lui Decebal era mai bine structurat, fiind, după toate probabilitățile, întemeiat pe dezvoltarea demografică, economică și culturală a uniunii tribale dacice din Transilvania, în jurul căreia gravitau și alte triburi și uniuni tribale dacice, ca și populații de altă limbă și origine, aliate, din motive strategice, cu dacii.

Se crede că pe Columna lui Traian de la Roma chipul lui Decebal a putut fi identificat. Profilul lui, cu nasul drept, cărnos, fruntea oblică și gura cu buze groase, aparține unui bărbat purtător de mustăți și de barbă, tuns scurt. Este o fizionomie de om puternic, robust, pe care istoricul roman Dio Cassius o întregeste un secol și jumătate mai târziu. Rezultă că Diurpaneus era un strateg și un tactician valoros, fiind nu numai un conducător militar priceput, ci și un luptător individual curajos, înzestrat cu o tehnică de luptă redutabilă.

Populația își ducea viața în familii organizate după tipic patriarhal (moștenire indo-europeană), în care rolul prin excelență al bărbatului rămânea cel de războinic și vânător. Religiozitatea dacică presupunea, pe lângă credința în zei celești (Gebeleizis) și zei chthonieni (Zamolxis sau Zalmoxis), și zeități silvaticе (Bendis, un fel de Artemis/Diana). În credințele religioase ale dacilor se afirmă și o componentă totemică substanțială, animalul lor totemic fiind lupul (Mircea Eliade). Acest carnasier prădător ar fi oferit modelul mitic războinicilor daci, care i-au folosit capul, ca element esențial, pe propriul stindard, pe care figura un animal fabulos, cu cap de lup și corp de șarpe, acoperit cu blană. Este o primă ipostază de bestiar fantastic legată – fie și indirect – de istoria românilor, prezența zoologiei supranaturale în credințele acestora din urmă putând fi constatată până astăzi. În timpul Crăciunului, la colindat, în diferitele regiuni ale României, se recurge la un repertoriu de dansuri ritualice a căror scenografie presupune prezența unor „capre”, a „țurcii” și a „cerbului” sau chiar a ursului natural, semn că

spiritele pădurii și prezențele unor duhuri din perimetrul pădurii populează, în continuare, imaginarul inițiativ și religios românesc, fie el și dominat de ipostazieri creștine.

Atacurile de „lupi” ale dacilor, la vreme de iarnă, la sud de Dunărea înghețată, ca și eforturile lor de reorganizare i-au determinat pe romani să revină la ideea supunerii regatului dac. De altfel, nevoile de propagandă – consolidarea prestigiului imperial –, economia consumistă, ca și atracția față de bogățiile de la nord de Dunăre, împreună cu dorința de a da o ripostă incursiunilor, l-au determinat pe împăratul Domițian să îl atace pe Decebal chiar de la începutul domniei acestuia, în 87–88. Cornelius Fuscus, prefectul gărzii pretoriene, a traversat Dunărea cu unitățile de sub comanda lui, dar dacii l-au înfrânt într-un defileu, Fuscus fiind ucis. Decebal a luat prizonieri, trofee și chiar stindardul legiunii a V-a.

În anul următor (88), o nouă armată romană, în frunte cu Tettius Iulianus, a atacat iar, intrând în regatul lui Decebal prin Banat. Confruntarea a avut loc la Tapae, într-un alt defileu. Înfrânt de astă dată, Decebal a putut totuși încheia o pace confortabilă cu romanii (89), căci diplomația lui îi ațâțase, între timp, împotriva romanilor pe quazii și marcomanii din Panonia, punând astfel armata romană în dificultate. Recunoscându-se rege clientelar Romei, Decebal primea acum bani și meșteri, ceea ce i-a permis ca în următorii ani – mai bine de un deceniu – să își consolideze statul în pace. Cererea lui de asistență demonstrează că modelul roman de civilizație devenise deja influent printre daci, cel puțin sub raport tehnic.

Aranjamentul acesta, în loc să aducă beneficii materiale și de imagine, mai curând îi păgubea pe romani. De aceea au revenit curând la obiectivul inițial de a supune regatul dac în totalitate. Odată cu urcarea la cârma imperiului (în 97) a lui Marcus Ulpius Nerva Traianus/Traian (18.09.53 – după 9.08.117), soluționarea problemei dacice a devenit o

prioritate. Provenind dintr-o familie stabilită în provincia Baetica, localizată în actuala Spanie, a participat la războaiele lui Domițian cu germanii din zona Rinului și a fost primul imperator roman de origine neitalică. În 101, o treime din efectivul armatei romane a trecut iar Dunărea, decisă să îl învingă hotărâtor pe Decebal. Două legiuni avansau în inima teritoriului nord-dunărean, arzând așezările și pustiind totul în cale. Bătălia s-a dat, iarăși, la Tapae, iar dacii au fost iar înfrânți. Ca urmare, în 102, Decebal și-a unit forțele rămase cu cele ale aliaților sarmați și a atacat, împreună cu ei, garnizoanele romane din Scythia Minor (astăzi Dobrogea). Și de astă dată însă, romanii au învins. Locul victoriei lor, Adamclisi, este marcat până astăzi de un monument închinat de romani evenimentului.

Decebal s-a predat, iar pacea încheiată de astă dată cu romanii a fost înrobitoare, regele dac fiind obligat să îi predea pe refugiații romani în Dacia, pe tehnicienii militari și pe constructorii care îl ajutaseră după pacea cu Domițian, restituind și trofee capturate odinioară. Pentru a lega Dacia de imperiu, faimosul arhitect Apolodor din Damasc a construit peste Dunăre un pod, ale cărui rămășițe se mai văd și astăzi la Drobeta-Turnu Severin.

După instaurarea păcii, interesat de cooperarea cu dacii în vederea opririi populațiilor migratoare și a atacurilor acestora, Traian i-a dat, și el, lui Decebal tehnică militară și ajutoare militare, stabilite în garnizoane proprii, ceea ce i-a atras curând criticile senatorilor, care se îndoiau de buna-credință a lui Decebal.

Tensiunile s-au manifestat însă curând, cu forță. După numai trei ani de la sfârșitul primului război, ce-i adusese lui Traian porecla de „Dacicus Maximus”, și ca răspuns la eforturile suveranului dacilor de a atrage populațiile dimprejur într-o ridicare la luptă împotriva romanilor, a izbucnit cel de-al doilea conflict armat între cele două părți. De astă dată, bătăliile – despre care nu s-au păstrat detalii – au

fost mai multe și cu mai mulți inamici: dacii și aliații lor diverși. Pe parcurs, armata romană a înregistrat pierderi semnificative, ceea ce explică, alături de alte cauze – precum revolta romanilor față de obiceiul sacrificiilor umane atestat la daci –, represaliile ce au urmat și distrugerea nu numai a fortificațiilor militare dacice (cetățile din Munții Orăștiei), ci și a complexului religios din centrul sacru, reședința regală principală și ultima redută a învinșilor (Sarmizegetusa).

Asediul acestui ultim loc de refugiu pentru anturajul regal și al ultimelor unități dacice combatante a început în vara lui 106, dar a fost respins. Cucerirea s-a făcut abia după ce romanii au reușit să întrerupă alimentarea cu apă a cetății. Lăsându-și în urmă așezarea incendiată, Decebal a fugit, cu gândul de a căuta sprijin. Urmărit de câțiva luptători romani, în fața perspectivei de a fi capturat și târât în urma carului de luptă al lui Traian, regele a preferat să se sinucidă. Războiul a mai continuat totuși, ultima bătălie având loc la Porolissum (Moigrad, nu departe de Zalău). Între timp, ajutați de un apropiat al lui Decebal, romanii au găsit locul unde Decebal își ascunsese tezaurul (sub apele râului Strei) și l-au confiscat.

Moștenirea dacică

Bună parte din ceea ce știm despre războaiele romanilor cu dacia se datorează reprezentărilor de pe Columna lui Traian, monument ridicat în forul roman în cinstea împăratului învingător. Nu s-a observat decât relativ recent că, de fapt, columna este o epopee în tehnica basoreliefului, unde Traian este eroul ahileic, în timp ce Decebal îl echivalează pe troianul Hector, interpretând artistic faptele istorice incontestabile, dar reorganizându-le după nevoile genului de creație artistică încercat.

Moștenirea dacică este mai mult o realitate culturală a vremurilor mai recente decât una filologică, numărul cuvintelor dace identificate în limba română fiind infim. Nici elementele de viață concret istorică ori cele ținând de credințele folclorice nu transpar în mod direct, fără dubiu, printre cele ce ar fi putut ajunge până la noi. Această moștenire a fost revendicată, de altfel, și de secui – socotiți, conform uneia dintre teoriile referitoare la originea lor, drept urmași ai dacilor –, și de slavi (savantul rus Certkov susținând că triburile dacice nu erau de origine tracă, ci... slavă), și de maghiarii din Transilvania (principele transilvan Sigismund Bathory ambiționându-se, la sfârșitul sec. al XVI-lea, să refacă unitatea Daciei Antice).

Prin componenta lor lingvistică latină, românii au colectat populație latinofonă din mai multe rezervoare răsăritene, atât de la nordul, cât și de la sudul Dunării. În virtutea acestui fapt, ei se pot socoti nu doar daco-romani sau geto-romani (măcar că, pentru unii, geții și dacii au alcătuit același popor, fiind totuna), ci și – într-un sens mai larg – traco-romani. Cu alte cuvinte, ei sunt, măcar în parte, și urmașii triburilor trace romanizate din sudul Dunării, care au persistat în folosirea latinei și după ce bizantinii au abandonat-o, trecând la oficializarea bizantinei (greaca medie) și după așezarea slavilor în Balcani, chiar dacă preluând multe elemente lingvistico-gramaticale de la aceștia.

Nici Dacia nord-dunăreană singură, nici patriile balcanice ale latinofonilor din Europa de Sud-Est nu trebuie separate și absolutizate ca leagăn al limbii și poporului român.

Dacia romană

Dacia cucerită de Traian a fost Dacia lui Decebal, ceea ce nu corespunde nici cu întinderea populată de uniuni tribale dacice și getice, nici cu suprafața regatului lui Burebista

OVIDIU PECICAN

ISTORIA ROMÂNILOR

DE LA ORIGINI ȘI
PÂNĂ ASTĂZI
(1690 - 2011)

Sinteză

Volumul 2

CUANTIS

București
2024

CUPRINS

Instaurarea dominației Habsburgilor în Transilvania (1690) și unirea religioasă (1697 – 1700)	17
Înființarea Bisericii Greco-Catolice în Transilvania (1700)	19
Ortodoxia din Câmpia Vestică, dominată de ierarhia sârbească (sec. al XVII-lea – al XVIII-lea)	22
„Istoria hieroglifică”: Moldova și Țara Românească între cele trei imperii	24
Hrană și gastronomie la români (în sec. al XVII-lea)	25
Organizarea Banatului de către Habsburgi (1717 – 1778)	28
Colonizarea cu șvabi a Banatului	30
Cultura română în a doua jumătate a sec. al XVII-lea și la începutul sec. al XVIII-lea	33
Oltenia sub austrieci (1718 – 1739)	36
Lupta pentru drepturi a românilor din Transilvania: Inochentie Micu	39
Războaiele ruso-austro-turce și românii	43
Fanarioții: grecizarea, ca preambul al contopirii cu turcografia	48
Reformismul iluminist în Moldova și în Țara Românească	51
Frământări confesionale în Transilvania (mijlocul sec. al XVIII-lea)	54

Formarea intelectualității române moderne în Transilvania (sec. al XVIII-lea)	60
Românii din Transilvania și politica Habsburgilor	63
Problema țărănească în sec. al XVIII-lea	66
Modernizarea moravurilor și gândirii politice românești sub impactul iluminismului	69
Gândirea politică modernă în Moldova și în Țara Românească: problema „capitulațiilor” cu Poarta Otomană	71
Pierderea Bucovinei de către Moldova (1774)	74
Planuri străine de „unificare a Daciei” (1789 – 1808)	76
<i>Supplex Libellus Valachorum</i> : 1791	78
Pierderea Basarabiei de către Moldova	82
Aromânii în Macedonia și Albania (sec. al XVIII-lea – al XIX-lea)	84
Identitatea românească modernă	86
Problema constituțională la români	89
Stat, putere politică și legislație românească	90
Lupta românilor ortodocși din Câmpia Aradului pentru autonomie ecleziastică (prima parte a sec. al XIX-lea)	92
Mișcarea antifanariotă a lui Tudor Vladimirescu	94
Guvernările regulamentare	99
Primul proiect constituțional: memoriul cărvunarilor (1822)	101
Moise Nicoară, Vasile Georgevici și lupta pentru drepturi naționale românești	103
Ocupația rusă în principate (1828 – 1834)	105
Adunările Obștești din Muntenia și Moldova	107

Prima constituție românească: Regulamentele Organice (1831, 1832)	108
Intelectualii români din Imperiul Habsburgic în prima jumătate a secolului al XIX-lea	110
Identitate și confesiune (sec. al XVIII-lea – al XIX-lea).....	113
1848: Tentativa reformatoare din Moldova și Revoluția din Țara Românească	120
Abolirea robiei în Moldova și în Țara Românească (1844 – 1856)	125
Activitatea revoluționară de la 1848 în Banat	128
Revoluția națională cu aparență loialistă a românilor din Transilvania (1848 – 1849)	130
Liberalism, conservatorism și socialism: începuturi	137
Convenția de la Paris și consacrarea regimului parlamentar în principate	140
Desprinderea ortodoxiei din Câmpia de Vest de sub tutela ierarhiei sârbești	143
Unirea Moldovei cu Țara Românească (24 ianuarie 1859) și domnia lui Alexandru Ioan Cuza (1859 – 1866)	145
Lovitura de stat și autoritarismul reformist al lui Cuza Vodă (1864)	147
Instaurarea dinastiei germane în Principatele Unite	151
Sistemul parlamentar în baza Constituției de la 1866	152
Neoabsolutism, liberalism și dualism austro-ungar în Transilvania	154
Tensiuni ireconciliabile: naționalism vs europenism și latinătate vs ortodoxie	157
B.P. Hasdeu și naționalismul modern românesc	163
Începuturile chestiunii evreiești în Principatele Române	168

Apariția primelor partide politice în Principate și în Transilvania	170
Proclamarea independenței statale a României și participarea la războiul din Balcani	174
Dezvoltarea economică a țării (1866 – 1914).....	178
Agravarea chestiunii agrare (sec. al XIX-lea) și răscoalele țărănești din 1888	181
Proclamarea Regatului Român(14 martie 1881)	184
Prima apoteoză a culturii naționale	186
Intelectualii români din Imperiul Austro-Ungar (1867 – 1918)	189
Meglenoromânii în prima parte a sec. XX	191
Anul 1907 și răscoala țăranilor din Regatul Român	193
Ideologie și societate la sfârșit de secol XIX și început de secol XX	196
O putere regională	198
Al Doilea Război Balcanic și Pacea de la București (1913)	201
Aromânii în prima parte a secolului XX	203
Neutralitatea (1914 – 1916): corupție și dezinteres pentru pregătirea de război	205
România în Primul Război Mondial (1916 – 1918)	207
România independentă, diminuată: martie – decembrie 1918.....	211
Unirea Basarabiei cu România (martie 1918)	214
Banatul, Maramureșul și Bucovina la sfârșitul Primului Război Mondial (1918 – 1919)	217
Unirea Bucovinei și a Transilvaniei cu România	221
Intervenția armatei române în Ungaria.....	225

Confuzie și înnoire politică după Primul Război Mondial	228
Reconstrucția	232
Reforma agrară (1921)	237
Reacția de stânga.....	239
Reacția de dreapta.....	243
Maghiarii din România în perioada interbelică	248
Economia românească între cele două războaie mondiale	252
Încoronarea lui Carol al II-lea	255
Dictatura personală a regelui Carol al II-lea (1938 – 1940)	258
Femeile în viața publică interbelică	263
Sfârșitul României Mari (vara lui 1940)	265
Statul criminal: Statul Național-Legionar (1940 – 1941).....	269
Dictatura militară personală a lui Antonescu și războiul antisovietic	275
Romii interbelici și deportarea lor în Transnistria	278
Războiul de reîntregire a țării în Est (iunie 1941 – 23 august 1944)	281
<i>Operațiunea Barbarossa</i> și semnificația campaniei românești în Răsărit	286
Utopia purității etnoculturale	289
România și Holocaustul.....	292
Înlocuirea dictaturii și trecerea la războiul antihitlerist (23 august 1944)	297
Protecția și drepturile copilului	299
Cultura română dintre războaie	302

Sfârșitul războiului mondial pentru România și încheierea păcii	307
Tentații unilateraliste de excludere a varietății politice în sec. XX	311
Reforma agrară și transformarea socialistă a agriculturii	314
Sfârșitul monarhiei în România și începutul republicii (23 august 1944 – 30 decembrie 1947)	317
Depășirea contradictorie a modernității	320
Stat și sistem politic în România postbelică	322
Biserică și represiune comunistă (anii '50)	324
Gulagul anilor '50 – '60 și rezistența armată anticomunistă	326
Maghiarii din România în perioada postbelică	330
Literatura și mutațiile de mentalitate în România industrializării socialiste (1950 – 1970)	332
Deportarea și emigrarea etnicilor germani	336
Emigrarea evreilor (1961 – 1989)	339
Dictatură și clan: sub zodia cuplului Ceaușescu	341
Figuri feminine în politica românească contemporană	343
Relaxarea ideologică parțială (1964 – 1971).....	346
Al doilea stalinism românesc	349
Politica demografică	353
Sistematizarea rurală	355
Politica externă a României în perioada Ceaușescu (1965 – 1989).....	358
Mituri doctrinare și național-comunism	360
Anii dinaintea revoluției: dictatura	361
Bărbatul român în tranziție și identitatea masculină	366

Cultura în ceaușismul târziu	369
Diaspora românească în perioada 1947 – 1989	371
Economia României în socialism	373
Disidența și opoziția anticomunistă în timpul lui Ceaușescu	375
Caracterul incomplet al revoluției anticomuniste	380
Intrarea în postmodernitate	384
Economia în postcomunism	386
Maghiarii din România tranziției	387
Masculinitatea românească novatoare, citadină	390
Fizionomia schimbării	397
„Perestroika” fără „glasnost”: 1990 – 1996.....	400
Aspecte ale tranziției postcomuniste	403
Biserica și stat în democrația postcomunistă	404
Anii schimbării: 1997 – 2000	408
Anii Băsescu (2004 – 2014)	411
Mutații sociale și culturale (după 2010)	413
Migrarea din România postcomunistă	415
Accederea României în Uniunea Europeană	417
Femeile în România postcomunistă	421
Cultura română în postcomunism	422
România din diaspora	425
Contractia demografică	428
Însemnări bibliografice	432
Index	433

Instaurarea dominației Habsburgilor în Transilvania (1690) și unirea religioasă (1697 - 1700)

În 1685, trupele austriece pătrundeau în Transilvania, iar în 1699, prin Tratatul de la Karlowitz (azi Sremski Karlovci, în Serbia), Imperiul Otoman ceda Austriei Ungaria, Transilvania, Croația și Slavonia. Moartea principelui a fost urmată de alegerea de către stări a lui Mihail Apafi al II-lea, nerecunoscut de Viena. Acesta a preferat să negocieze cu Nicolae Bethlen trecerea Transilvaniei în componența imperiului, însă cu păstrarea autonomiei, în timp ce Poarta Otomană, care îl învinsese – cu ajutorul domnitorului Țării Românești Constantin Brâncoveanu (1688 – 1714) – pe generalul imperial Heissler, a sprijinit candidatura lui Emeric Thököly. În aceste condiții, împăratul vienez a dat diploma leopoldină din 16 octombrie 1690, dar care a fost emisă – după tergiversări exasperante – abia în 4 decembrie 1691. Adevărată constituție în 18 puncte a Transilvaniei sub austrieci, diploma leopoldină a rămas în vigoare până la pactul dualist, austro-ungar, din 1867. Se promitea menținerea sistemului religios – cu patru religii legale – și juridic al principatului (*Tripartitum*-ul elaborat de Werböczy cu aproape două secole în urmă, culegerile de legi *Approbatae* și *Compilatae*), drepturile sașilor și securilor, ca și instituțiile fundamentale ardelenesti (dieta, consiliul princiar, împărțirea administrativă și organele judiciare ale țării). Conducătorii ardeleni – cu excepția celui militar, numit de curte dintre germani – urmau să fie oameni ai locului confirmați de împărat. Se calculau și sumele prin care Transilvania urma să contribuie la efortul financiar al imperiului (circa 112.000 de florini pe timp de pace și 400.000 pe timp de război).

Ambițiile vieneze nu puteau fi însă domolite fără obținerea unor garanții. În acest efort de echilibrare a forțelor locale preponderent reformate, Viena a încercat, din prima clipă, să îi atragă pe români la catolicism, promițând înlesniri preoților de rit grec care acceptau obediența față de papalitate. Chiar dacă deschiderea în această direcție a venit prin patentă imperială din 1692, abia în 1697 se trecea la fapte, mitropolitul român Teofil și doisprezece protopopi de sub ascultarea lui semnând actul unirii cu Roma. Se păstrau neschimbate ritul și calendarul, dar erau acceptate cele patru puncte dogmatice evidențiate de Conciliul de la Florența – Ferrara ca făcând deosebirea dintre catolici și ortodocși. Noul mitropolit, Atanasie Anghel, a semnat, la rândul lui, același program, împreună cu 38 de protopopi, la 7 octombrie 1698.

Drept urmare, prin diploma imperială din 16 februarie 1699, li se garantau tuturor preoților uniți din imperiu și familiilor acestora aceleași drepturi de care beneficiau romano-catolicii. Excluderea mirenilor de la aceste ameliorări ale statutului social, chiar dacă erau ei înșiși uniți, a stârnit reacții de ostilitate. Și calvinii au profitat de ocazie pentru a încerca să îi atragă de partea lor pe românii care se socoteau excluși de la drepturile promise preoților. Chemat la Viena, Atanasie Anghel a convocat un sinod care l-a împuternicit să încerce să obțină o nouă diplomă imperială, care să își extindă binefacerile și asupra mirenilor. La 19 martie 1701 era, astfel, eliberat noul act cuprinzând cincisprezece puncte. Prevederile lui includeau mult-dorita lărgire a aplicării drepturilor catolice asupra întregii societăți românești care ar fi aderat la unire, garantau tratament nediscriminatoriu pe seama uniților și socotirea lor ca stare legitimă a principatului, nu simpli tolerați, ca înainte, bucurându-se, de-acum, de toate drepturile de care beneficiau ceilalți supuși imperiali din Transilvania. Structura pe națiuni a locuitorilor Transilvaniei în 1712 – 1713 (conform

recensământului efectuat de austrieci) era următoarea: 47% unguri, 34% români, 19% sași (germani).

Banatul Timișoarei rămânea în componența Imperiului Otoman. Transilvania trecea astfel sub guvernare austriacă, dar își păstra o anumită autonomie. Banatul a fost anexat de Austria abia în 1718, prin Tratatul de la Passarowitz (azi Požarevac, în Serbia), care încheia o nouă campanie antiotomană.

Înființarea Bisericii Greco-Catolice în Transilvania (1700)

Declinul puterii otomane a avut ca urmare în principatul transilvan o slăbire a curentelor religioase ale Reformei. Instaurarea dominației efective a Habsburgilor în acest principat a atras după sine o resurrecție a romano-catolicismului. Consecința acestor schimbări asupra românilor ortodocși a fost aceea că presiunea calvină asupra lor a scăzut, lăsând loc dialogului cu catolicismul. Se ivea posibilitatea unor beneficii pentru românii care acceptau obediența față de papalitate, într-un context ideologic marcat de elanurile Contrareformei. Dar și pe plan politic, curtea imperială – sprijinitoare ferventă a catolicismului – avea nevoie de aliați loiali, numeroși, capabili să stabilească în Ardeal un nou echilibru de forțe în raporturile cu religiile protestante. Sesizând oportunitatea, unii dintre români au înțeles să profite de ea pentru a accede la o ameliorare a situațiilor lor sociale și constituționale în ansamblul vieții publice din Transilvania.

Existau precedente istorice importante în raporturile dintre români și Biserica Creștină Occidentală. Vlahii Asăneștilor au fost primii care s-au așezat, la 1204, sub

OVIDIU PECICAN

ISTORIA ROMÂNIEI

STAT ȘI CULTURĂ
1866 - 2018

Sintează

CUANTIS

București

2023

Ovidiu PECICAN este doctor în istorie (1998) și profesor la Facultatea de Studii Europene a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Autor al unor volume de eseuri, studii și monografii istorice: *Troia, Veneția, Roma* (ed. I: 1998; ed a II-a: vol. 1, 2007), *Lumea lui Simion Dascălul* (1998), *Arpadieni, Angevini, români* (2001), *Realități imaginate și ficțiuni adevărate în evul mediu românesc* (2002), *Trecutul istoric și omul evului mediu* (2002), *Hașdeenii. O odisee a receptării* (2003), *Originile istorice ale regionalismului românesc* (2003; versiune amplificată: *Regionalism românesc*, 2009), *B.P. Hasdeu istoric* (2004), *Sânge și trandafiri. Cultură ero(t)ică în epoca ștefaniană* (2005) și *Poarta leilor. Istoriografia tânără din Transilvania, 1990-2005* (I: 2005; II: 2006), *Între cruciați și tătari* (2006; ed. a 2-a: 2010), *Ce istorie scriem* (2007), *Dicționarul celor mai bune cărți de istorie românească* (2008), *Medievalități* (2009), *Letopisețul unguresc* (2010), *Istoria românilor* (I: 2010; II: 2011; trad. în sârbă: Belgrad, 2015), *Evul mediu fictiv* (2012), *Istoria de sub covor* (2013), *Hieroglifie cantemiriene* (2016, premiul filialei Cluj a Uniunii Scriitorilor) și *Istoria ca lectură incomodă* (2017), *Pavel Chihaia. Aventura vocației* (2018), *Metafora trecutului și conștiința istorică. Reflecții istoriografice la Centenar* (2019), *Românii și Europa Mediană. Contribuții la tipologia culturală a Europei* (2021), *Românii, stigmat etnic, patrii imaginare. O căutare istorică* (2022).

Texte relevante pentru teoria și practica istoriografică în: *Istории intersectate* (2007), *Avalon* (2011), *Pâlnia și burduful* (2011) și *Istoria de sub covor* (2013).

A publicat mai multe lucrări de europenistică: *Europa, o idee în mers* (1997; 1999, 2002, 2004), *România și Uniunea Europeană* (2000; ediții revăzute și adăugite 2003, 2004), *Acasă înseamnă Europa* (2003). A alcătuit antologia *Europa în gândirea românească interbelică* (2008), *Europa, istorie și modernitate* (2015).

A îngrijit ediții din Yves Ternon, *Statul criminal* (2001), din B.P. Hasdeu, *Olteneștile* (2002), din Geoffroy de Villehardouin, *Cucerirea Constantinopolului* (2002), din Robert de Clari, *Cei care au cucerit Constantinopolul* (2005), din Simion Dascălul, *Letopisețul Țării Moldovei* (2007) și din George Coșbuc, *Comentarii la Divina comedie* (2008, în colaborare).

Cuprins

<i>Prefață</i>	xi
Dispariția de specii animale din spațiul românesc.....	1
Cucerirea Independenței de Stat a României	6
Epoca marilor clasici în cultura română.....	10
Elitele intelectuale românești din Imperiul Austro-Ungar (1867-1918)	17
Problema evreiască	20
Misiunea civilizatoare a României în „Orient”	24
O mică Românie bismarckiană visând la dominația balcanică.....	28
Meglenoromâni în prima parte a secolului XX	32
Migrația țăranilor ardeleni în Statele Unite ale Americii (sfârșitul secolului al XIX-lea-începutul secolului XX)	35
Problema rurală și ideologiile „țăraniste”	40
Răscoala de la 1907 din Regatul Român	44
Participarea României la Al Doilea Război Balcanic și Pacea de la București (1913).....	49
Aromânii în prima parte a secolului XX.....	55
Românii din Macedonia și Albania în prima parte a secolului XX.....	57
Regalitatea românească și politica sa	59
Neutralitatea (1914-1916): corupție și dezinteres pentru pregătirea de război	61
România în Primul Război Mondial (1916-1918).....	64
Partidul Social-Democrat Român și Cristian Racovski în timpul Primului Război Mondial.....	70
Cea mai precară Românie independentă: martie-decembrie 1918	74
Unirea Basarabiei cu România (martie 1918)	78
Banatul și Maramureșul la sfârșitul Primului Război Mondial (1918-1919).....	83

Unirea Bucovinei și a Transilvaniei cu România (1 Decembrie 1918).....	88
Intervenția armatei române în Ungaria.....	93
Situația evreilor din România Mare	97
Proiecte de unire româno-maghiare.....	100
Înnoirea sistemului politic românesc după Primul Război Mondial	104
Avangarda literară românească.....	108
Reconstrucția	113
Reforma agrară (1921)	120
Reacția de stânga.....	123
Democratism și dezbateri europenistă.....	127
Reacția de dreapta	132
Tendențele politice interbelice de suspendare a pluripartidismului concurențial și urmările lor istorice .	138
Economia românească în perioada interbelică.....	140
Despărțirea de natură.....	144
Revenirea pe tron a lui Carol al II-lea	147
Dictatura personală a regelui Carol al II-lea (1938-1940).....	151
Pierderile teritoriale ale României din vara anului 1940	160
Statul național-legionar (1940-1941).....	165
Dictatura militaristă personală a lui Antonescu și războiul antisovietic.....	171
Tradiția antirusă și antisovietică românească și legitimarea antonescianismului	175
Războiul de reîntregire a țării în Est (iunie 1941-23 august 1944).....	182
Semnificația campaniei românești din Răsărit.....	186
Cultură și propagandă naționalistă.....	191
România și Holocaustul	196

Romii din România interbelică și deportarea lor în Transnistria.....	204
Principatul lui Alchiviad Diamandi și aromânii din Balcani (1941-1944).....	211
Dizolvarea dictaturii și începutul războiului antihitlerist (23 august 1944).....	214
Cultura română în perioada interbelică.....	220
Sfârșitul războiului mondial pentru România și încheierea păcii.....	228
Revenirea Transilvaniei la România.....	231
Revenirea la democrație și sfârșitul monarhiei în România (23 august 1944-30 decembrie 1947).....	236
Reorganizarea politică și de stat a României.....	240
Exilul cultural.....	243
Biserică și represiune comunistă.....	246
(anii 1950).....	246
Gulagul anilor 1950-1960.....	250
Rezistența anticomunistă din Carpați.....	253
Noua uniformă a statului.....	256
Literatura și mutațiile de mentalitate în România industrializării socialiste (1950-1970).....	260
Arma subversiunii populare românești în socialism: bancul.....	266
Politica externă a României în perioada Ceaușescu (1965-1989).....	270
Deportarea și emigrarea etnicilor germani.....	273
Evreii și emigrarea lor (1961-1989).....	277
Dictatură și clan: sub zodia cuplului Ceaușescu.....	279
Figuri feminine în viața publică românească a secolului XX.....	282
Scurtul interludiu de relaxare ideologică (1964-1971).....	286
Neostalinism xenofob autarhist.....	290
Mișcări contestatate între 1980 și 1989.....	297

Mituri doctrinare și comunism naționalist.....	302
Anii dinaintea revoluției: dictatura	305
Disidența și opoziția anticomunistă în timpul lui Ceaușescu	311
Caracterul incomplet al revoluției anticomuniste.....	316
„Perestroika” fără „glasnost”: 1990-1996.....	321
Tensiuni și incertitudini postcomuniste	324
Biserică și stat în democrația postcomunistă	330
Locuirea rurală și cea citadină după revoluție	334
Situația romilor după 1989.....	337
Dobrogea, Marea Neagră și politica maritimă a României actuale	340
Guvernarea Convenției Democratice (1996-2000)	342
Tranziția postcomunistă și gestionarea trecutului dictatorial.....	344
Corupția și rădăcinile ei.....	347
Reforma justiției după 1989.....	350
Cultura în România posttotalitară.....	355
Emigrarea din România postcomunistă.....	360
Fiscalitatea, ieri și acum	365
Accederea României în Uniunea Europeană.....	371
Contractia demografică	376
<i>Însemnări bibliografice</i>	379
<i>Index</i>	381
<i>Note</i>	391

Lui Giovanni Rotiroti

Prefață

Prezentul volum a fost alcătuit pentru a oferi o interpretare sintetică a istoriei românești, de la apariția statului român până astăzi, cu o anumită insistență asupra curentelor de gândire și a celor artistice manifestate în acest interval de timp. El nu este un tratat, căci, așa cum bine observa folcloristul Ovidiu Bîrlea, „într-un tratat sunt dezbătute toate aspectele domeniului, proporțional cu importanța lor, în fapt cu suma cunoștințelor dobândite până la acea dată”¹. Un astfel de scop nu mi-a stat în intenție aici. Am fost interesat mai curând de dinamica de factură culturală din interiorul noului stat, inclusiv prin recursul abundent la opiniile unora dintre principalii săi protagoniști și observatori.

Am folosit ca temei al construcției un număr de capitole din sinteza proprie de *Istoria românilor* (2010- 2011), încercând să le adaptez conținutul la noul scop asumat, rescriindu-le parțial, completându-le apoi cu noi capitole inițial absente, necesare însă pentru a evidenția liniile evolutive ale culturii noastre în segmentul cronologic analizat.

Urmărind o serie de procese și de decantări – economice, sociale și culturale –, textul cărții de față nu avea cum să pornească abrupt. Schema de tratare hobsbawmiană, care acredita ideea unui „secol scurt”, nu servea la înțelegerea anumitor linii de forță ale istoriei noastre care, în secolul XX, nu făceau decât să continue premise și manifestări exprimate deja. De aceea, în loc să încep de la cucerirea independenței de stat a României (1877-1878), ori de la evenimentul esențial pentru istoria românească al desăvârșirii unirii statului național modern la 1 Decembrie 1918, am socotit că ar fi mai potrivită abordarea problemelor care au dobândit relevanță și care i-au frământat pe români în preambulul obținerii neatârării statale (9 mai 1877) și al transformării țării într-un regat (1881).

Cum istoria este un flux al cărui început îl dibuim și îl deducem și al cărui sfârșit nu ne este dat să îl cunoaștem, s-a pus problema, de asemenea, unde s-ar fi convenit să se oprească această carte. Deși în centrul ei se află destinul istoric românesc din secolul XX, am socotit că a pune punctul final acestei relatări în momentul căderii comunismului (21 decembrie 1989) ar fi fost nepotrivit. Întâi, pentru că secolul a mai continuat circa un deceniu după sfârșitul regimului roșu, aducând – și mai ales prefigurând – schimbări importante, iar apoi fiindcă a limita la primii ani de tatonări povestea reconstrucției democrației după un regim totalitar care durase jumătate de secol ar fi fost, iarăși, irelevant. De aceea, am decis ca, asumând toate riscurile unei lipse de perspectivă adecvată, să conduc narațiunea până la final de deceniu doi al secolului nostru.

Mircea Eliade spunea undeva că „e totdeauna penibil să vorbești despre lucruri prea triste și umilitoare pentru

neamul tău”². Și totuși, a le ține cu totul sub tăcere, tot timpul, nu putea decât să păgubească o bună cunoaștere a adevărului despre trecut și, până la urmă, și cunoașterea de sine. Am asumat riscul de a le aduce în discuție pe unele, acordându-le un spațiu anume, pentru a contribui la întregirea imaginii despre trecutul nostru, care nu a fost numai spini, dar nici doar flori.

Ar mai rămâne, poate, de spus că efortul meu constant a fost acela de a scăpa diferitelor ideologizări ale discursului, altele decât cea care reflectă poziționarea mea generică, cetățenească, în favoarea democrației și a liberalismului de principiu (nu și în sensul vreunui angajament partinic), cu atenție față de nevoile și aspirațiile, de elanurile și de creația întregului corp ale națiunii căreia îi aparțin. Totodată, mă situez printre cei care cred că România este o țară europeană și că opțiunea românilor secolului al XIX-lea pentru a dezvolta propria civilizație și cultură în parametri occidentali, fără a renunța la moșteniri și sugestii ținând de contextualizarea lor răsăriteană, rămâne pe mai departe reprezentativă. Suntem nu doar latinii Răsăritului Europei, ci și europenii lui. Cred că opțiunea democrată a României rămâne cea mai generoasă cu șansele culturii noastre de a ne exprima forțele creatoare, iar ultimele circa trei decenii de viață nu par să mă dezmință. Așa cum libertatea este mai bună decât opresiunea, la fel, democrația este preferabilă voluntarismelor politice și sociale.

Autorul

Dispariția de specii animale din spațiul românesc

O întreagă ideologie romantică – alimentată de poezia populară și de lirica inspirată a lui Mihai Eminescu, poetul național – vorbește despre „codrul frate cu românul”, sugerând integrarea armonioasă în natură a românilor. Cu toate acestea, în decursul timpurilor, și mai ales în timpurile moderne, o serie de specii animale, odinioară bine reprezentate în munții, pădurile și pe câmpiile românești, astăzi nu mai există. În 1803 sau 1805, Ioan Budai-Deleanu nota că în Bucovina

vânatul, care mișuna la început pretutindeni, acum s-a rărit; el s-a împușinat mult prin vânătoarea liberă a țăranilor și militarilor, a fost distrus prin cuptoarele de potasă construite în toate pădurile și prin câteva ierni foarte aspre, ce au urmat una după alta; la târg, rar se găsește vânat de vânzare.³

Încă de pe atunci se putea, așadar, observa efectul diminuant pe seama naturii al acțiunii autocivilizatoare

a omului. Practic, cu fiecare specie animală dispărută din mediul natural românesc, pluralitatea posibilităților de relaționare a românilor cu ambianța de viață disponibilă în raport cu așezarea lor continentală, cu formele de relief de acasă și cu clima s-au „îngustat”, făcându-se treptat trecerea de la o anumită abundență către pericolul tot mai serios al unei precarități ecosistemice. Ea s-a accentuat și mai mult odată cu masiva industrializare socialistă, din a doua jumătate a secolului XX, și a continuat, din nefericire, galopant și după căderea comunismului, în 1989, prin politica de despăduriri și de exploatare a lemnului fără limite, ca și prin proiectele – cu finanțare europeană, dar inițiate de românii înșiși – de îndiguire și de canalizare a unor râuri și izvoare din România, ceea ce a dus la distrugerea reglajelor ecosistemice anterioare (dispariția peștilor, lipsirea animalelor sălbatice din zonă de posibilitățile de alimentare cu apă etc.). De intrarea definitivă în noaptea universală se pregătesc astăzi o serie de specii de la noi, precum cocoșul de mesteacăn, șoimul dunărean, răpitoarele de noapte și chiar pelicanii. Deștelenirile, despăduririle iresponsabile, hăituirile și lichidările aprobate oficial sau prin braconaj continuă încă nestingherite.

Bourii (*Bos primigenius*), conservați doar pe stema Moldovei medievale, au dispărut devreme, cu secole în urmă, de pe teritoriul românesc, în modernitatea timpurie. Ultimul exemplar vânat în Europa Centrală și Răsăriteană, a cărui memorie au păstrat-o documentele scrise, datează din 1627, dar evenimentul s-a petrecut în Polonia. Ultimul lor moment de glorie în spațiul românesc – simbolică, și aceea – este ipostaza timbrului cu cap de bour (1858).

Zimbrii (*Bison bonasus hungarorum*) au fost vânați intens. În Moldova, ultimul exemplar a cărui amintire se păstrează este din 1762, în timp ce în Transilvania dispariția lui s-a produs pe la 1790. Importarea recentă (1958) a unor exemplare pentru repopularea parcului Hațeg nu a fost, până la urmă, o reușită.

Dintre speciile dispărute de timpuriu este de amintit colunul sau măgarul sălbatic mongol (*Equus hemionus hemionus*). El a dispărut în timpul modernității timpurii, poate în directă legătură cu dezvoltarea și răspândirea tehnologiei armelor de foc. Deja la începutul secolului al XVIII-lea, când Dimitrie Cantemir înregistra speciile animale existente în Moldova, lista cărturarului nu includea colunul, deși numele lui survine în discuție în alte contexte.

Tarpanul sau calul sălbatic european (*Equus ferus ferus*), domesticit deja în neolitic pe aceste meleaguri, este menționat în libertate prin pădurile Transilvaniei în a doua parte a secolului al XV-lea, de Antonio Bonfini, istoricul oficial al lui Matia Corvin. În secolul al XVII-lea, tarpanul mai exista, deocamdată, în Câmpia Română. După 1700 însă, el a dispărut din această provincie. Nu și de pe malurile Prutului și ale Nistrului, după cum atrăgea atenția Cantemir în *Descrierea Moldovei*. Aici el a mai supraviețuit un secol. Ultimul tarpan din aceste părți a dispărut în secolul al XVIII-lea.

Antilopa saiga (*Saiga tatarica tatarica*), ciudată prin nasul ei lung, coroiat, în formă de trompă, era familiară mai ales în Moldova, unde vânătorii răzeși o denumeau – poate datorită atașamentului tradițional românesc de păstoritul ovinelor – „oaie sălbatică”. Ea trăia din abundență în câmpiile Moldovei și în Bărăgan, dar și în stepele

dobrogene. Mai multe documente din secolul al XVI-lea menționează că era vânată și în zona Bucureștiului. Și ea a dispărut în secolul al XVIII-lea, fiind vânată intens.

Brebul sau castorul european (*Castor fiber*) a fost un rozător de talie mare care trăia odinioară de-a lungul tuturor râurilor. Motivul dispariției brebilor – cam pe la 1800 – a fost vânarea lor pentru carne, foarte apreciată la prepararea unor cârnați speciali, a căror rețetă s-a pierdut. Din dinții de breb țărani făceau, de asemenea, talismane, atârnându-le la gâtul copiilor, brebul având astfel un rol și în credințele și practicile religioase tradiționale din societatea românească.

Bobacul sau marmota de stepă (*Marmota bobak*), ruda apropiată a marmotei alpine, a furnizat în trecut blănuri din care se croiau baibarace – în Țara Românească se numeau baibafire –, haine pentru femei și copii. Asemenea veșmânt era parte din zestrea mireselor aristocrate, fiind socotit prețios. Bobacul a dispărut din Moldova în preajma anului 1761, dar în Bărăgan și în Dobrogea a mai supraviețuit până pe la 1800.

Elanul (*Alces alces alces*), cel mai mare reprezentant al cerbilor, se numea la români plotun. Menționat în pădurile de la Dunăre și din Carpați prin anii 1593-1594 de Giovanni Antonio Magini, atestat și după 1711 de Dimitrie Cantemir, plotunul dispăruse deja pe la 1800.

Foca de Marea Neagră sau foca-monah (*Monachus monachus albiventer*) a dispărut prin 1983 de pe teritoriul locuit de români. Ultimele exemplare din răsăritul și sud-estul Europei abia dacă mai pot fi întâlnite în Grecia și în Turcia.

Ultimul exemplar de zăgan, pasăre de pradă numită și vulturul bărbos (*Gypaetus barbatus*), a fost împușcat în

România în 1938. Zăganul era, probabil, cea mai maiestuoasă specie de vultur din Carpații românești.

La fel s-a întâmplat și cu dropia (*Otis tarda*), cea mai mare pasăre zburătoare de la noi. Această găină uriașă care popula Câmpia Română a dispărut spre sfârșitul secolului XX, după 1981, când încă exista un nucleu de peste o sută de exemplare în câmpia sudică a țării.

Dispariția diverselor specii animale nu a fost întotdeauna rezultatul modernizării tehnologice. În secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, Țările Române încă nu părăsiseră o anumită etapă de dezvoltare tradițională a meșteșugurilor, iar industria își făcea loc cu greu pe aceste meleaguri. Cu toate acestea, dispariția speciilor animale menționate indică o mutație dramatică în mediul natural românesc, cu consecințe nu doar în unele dezechilibre ecologice, ci și în posibilitățile de hrănire și de aprovizionare a populației prin vânătoare. Epoca respectivă corespunde, în linii mari, transformării Moldovei și a Țării Românești în teatru de război pentru marile puteri regionale: Imperiul Otoman, Imperiul Rus și Imperiul Habsburgic, ceea ce ridică întrebarea dacă nu este vorba despre o consecință a deselor campanii militare străine și a spolierii de resurse a teritoriului românesc.

Transformările dramatice ale naturii românești nu au rămas neobservate. Ele au făcut obiectul unor opere literare scrise de autori prestigioși, precum Mihail Sadoveanu, care deploră în *Noaptea de Sânziene* exploatarea în stil capitalist a pădurilor Moldovei, iar în trilogia istorică *Frații Jderi* mitizează silueta socotită sacră a bou-rului, animalul-simbol astăzi dispărut.

Din păcate, acest proces de împuținare a florei și a faunei de pe meleagurile românești continuă și astăzi.